Työelämä- ja tasa-arvovaliokunnalle

# VNS 7/2024 vp Valtioneuvoston selonteko YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelma Agenda2030:n toimeenpanosta

Yhdenvartaisuusvaltuutettu kiittää työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaa kutsusta kuultavaksi valtioneuvoston Agenda2030- selonteosta.

## 1. Yleisiä huomioita

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on itsenäinen ja riippumaton viranomainen, jonka tehtävinä on syrjintään puuttuminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen, mukaan lukien ulkomaalaisten henkilöiden oikeuksien ja aseman edistäminen. Valtuutettu toimii myös kansallisena ihmiskaupparaportoijana, naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijana sekä maastapoistamisen täytäntöönpanon valvojana. Tässä lausunnossa esitetään huomioita kaikkien näiden toimivaltuuksien näkökulmasta valtioneuvoston selonteosta.

Valtioneuvoston selonteossa käsitellään kestävän kehityksen kaikkia ulottuvuuksia, sekä eri toimenpidekokonaisuuksia. Yhdenvertaisuusvaltuutetun työssä ovat keskeisiä erityisesti inhimillisen ja kulttuurisen kestävyyden, demokratian, oikeusvaltion ja turvallisuuden kestävyyden, sekä sosiaalisen kestävyyden näkökulmat. Kaikkien näiden kokonaisuuksien osalta tulee oikeusvaltioperiaatteiden sekä perus- ja

ihmisoikeuksien turvaamisen näyttäytyä läpileikkaavina, yhteiskunnan toimenpiteitä ohjaavina lähtökohtina.

Suomi on monin tavoin menestyksekäs ja turvallinen hyvinvointi- ja oikeusvaltio. Suomessa esiintyy kuitenkin syrjintää, joka vaikuttaa syvällisesti eri vähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämään, kuten Suomessa asuviin afrikkalais- tai muslimitaustaisiin ihmisiin, vammaisiin ihmisiin tai seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin ihmisiin. Monet heistä ovat lapsia ja nuoria, ja näin ollen syrjinnällä voi olla merkittäviä kasvuun ja kehitykseen haitallisesti vaikuttavia seurauksia. Yhteiskunnassamme on myös kehityskulkuja, jotka uhkaavat tiettyjen syrjinnän vaarassa tai haavoittuvassa asemassa muutoin olevien henkilöiden ja ryhmien asemaa ja oikeuksia. Näihin kehityskulkuihin puuttuminen ja esimerkiksi rakenteellisen syrjinnän tunnistaminen ja ehkäisy, yhdenvertaisuuden edistäminen sekä pitkäjänteinen ja suunnitelmallinen, hyväksikäytön ja väkivallan vastainen työ ovat omiaan vahvistamaan kestävää yhteiskunnallista kehitystä, Suomessa ja globaalisti.

Samoin on erittäin tärkeää, että yhteiskuntakehityksen kaikissa vaiheissa varmistetaan perus- ja ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutuminen. Tekoälyn laajentuva käyttö on esimerkki kokonaisuudesta, jossa kansallisen, EU-tason ja globaalilla sääntelyllä voidaan huolehtia siitä, että yksilön oikeudet eivät vaarannu. Nopeat kehityskulut edellyttävät kuitenkin resursointia niin osaamiseen, sääntelyyn kuin valvontaan. Suomen vahvaa panosta Agenda2030-tavoitteiden edistämiseen tarvitaan luonnollisesti edelleen myös esimerkiksi ulkopolitiikan toimien osalta, erityisesti ihmisoikeus- ja kehityspolitiikan sekä kansainvälisen ympäristöpolitiikan sektoreilla. Vahvat ja uskottavat toimet Suomessa kansallisesti tukevat myös näiden politiikkasektoreiden kautta tuotavien viestien uskottavuutta; johdonmukaisuus kansallisesti perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisessa ja kansainvälisten ympäristö-, ihmisoikeus- ja kehityspoliittisten kannanottojen välillä on paras tapa edistää globaalisti Agenda 2030- mukaisia, kestävän kehityksen tavoitteita.

## 2. Huomioita eräistä Agenda2030- tavoitteista ja niiden toimeenpanosta

*Tavoite 5. Saavuttaa sukupuolten tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia*

Yhdenvertaisuusvaltuutettu toimii kansallisena ihmiskaupparaportoijana vuodesta 2009 ja naisiin kohdistuvan väkivallan raportoijana vuodesta 2022. Valtuutettu haluaa Agenda2030-selonteon yhteydessä nostaa esiin näiden kokonaisuuksien osalta kansalaisyhteiskunnan tärkeän roolin rikosten tunnistamisessa ja uhrien tukemisessa, toisaalta tarpeen lainsäädännöllisiin kehittämistoimiin.

Ihmiskaupan torjumiseksi on Suomessa tehty pitkäjänteistä ja systemaattista työtä, ja kehitetty niin lainsäädäntöä kuin rakenteita. Edelleen kuitenkin ihmiskauppa on ihmisoikeusloukkaus, joka eri syistä jää tunnistamatta, ja uhrit näin ilman tarvitsemiaan tukea ja palveluita, eikä ihmiskaupparikoksia myöskään käsitellä tuomioistuimissa riittävästi.

Valtuutettu julkaisi toukokuussa 2024 selvityksen lapsista ihmiskaupan kohteena, ja näiden ihmiskaupparikosten käsittelystä rikosoikeusjärjestelmässä. Päätelmänä oli, että tarvitaan lapsispesifiä osaamista ja koulutusta rikosprosessin kaikille toimijoille, ja lapseen kohdistuvan ihmiskaupan erityispiirteiden parempaa tunnistamista. Ihmiskaupan torjumisessa on rakennettu erityisosaamista ja myös Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä, joka toimii Joutsenon vastaanottokeskuksen yhteydessä. Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma vuosille 2020-2023 oli tärkeä askel vahvemman poikkihallinnollisen työn vakinaistamiseksi, ja on erittäin tärkeää, että tämä työ saa jatkoa. Ihmiskaupan vastaisessa työssä järjestöillä on kuitenkin erittäin merkittävä tehtävä, niin uhrien tunnistamisessa kuin heidän tukemisekseen ja ohjaamisekseen rikosprosessiin ja muun avun pariin.

Naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa edelleen keskeinen ihmisoikeus- ja tasa-arvo- ongelma. Vuosittain jää tunnistamatta tuhansia väkivallan uhreja, ja yhteis-

kunnalliset kustannukset väkivallasta ovat mittavia. Istanbulin sopimuksen toimeenpanon myötä rakenteita on vahvistettu ja resursseja parannettu muun muassa turvakotien osalta. Valtuutettu on kuitenkin nostanut esiin sen, että systemaattiset rakenteet erityisesti alue- ja paikallistasolla puuttuvat edelleen, ja erittäin merkittävä osa naisiin kohdistuvan väkivallan vastaisesta työstä toteutetaan järjestöjen toimesta. Myös eduskunta on tasa-arvoselontekoa käsitellessään edellyttänyt, että valtioneuvosto ryhtyy toimiin väkivallan vastaisen työn vakinaistamiseksi ja sen rakenteen selvittämiseksi.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että järjestötoimijoilla on erittäin tärkeitä tehtäviä niin ihmiskaupan kuin naisiin kohdistuvan väkivallan torjumiseksi ja uhrien tukemiseksi. Valtuutettu esittää vakavan huolensa ihmiskaupan uhrien ja naisiin kohdistuvan väkivallan uhrien tukea tarjoavien järjestöjen toimintaedellytyksistä. Järjestöille kohdistettuja valtionavustuksia on leikattu huomattavasti kuluvalla hallituskaudella, ja leikkauksia on ilmeisesti edelleen suunnitelmissa.

Molemmissa kokonaisuuksissa sosiaali- ja terveydenhuollolla on tärkeä tehtävä niin uhrien tunnistamisessa, tukemisessa ja kuntoutuksessa. Hallitusohjelmasuosituksissaan yhdenvertaisuusvaltuutettu nosti esiin tarpeen lainsäädännöllä määritellä hyvinvointialueiden tehtävät ja rakenteet ihmiskaupan torjumiseksi ja naisiin kohdistuvaan väkivaltaan puuttumiseksi. Erityisesti hyvinvointialueiden taloudellisten kehysten tiukentuessa olisi tärkeää identifioida haavoittuvassa asemassa olevien monialaiset tukitarpeet. MARAK- ja Barnahus- toimintamallit ovat olleet käytössä useita vuosia, mutta edelleen pitkälti hankepohjaisesti. Olisi ihmisoikeuksien, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseksi erittäin merkittävää, että hyvinvointialueille luotaisiin pysyvät rakenteet naisiin kohdistuvan väkivallan ja ihmiskaupan torjumisen tukirakenteeksi. Pysyvät tukirakenteet tukisivat myös eräiden heikosti tunnistettujen ilmiöiden, kuten ns. kunniaan liittyvän väkivallan tunnistamista ja uhrien tukemista.

*Tavoite 8. Edistää kaikkia koskevaa kestävää talouskasvua, täyttä ja tuottavaa työllisyyttä sekä säällisiä työpaikkoja*

Yhdenvertaisuusvaltuutettu toteaa, että syrjintä työelämässä on edelleen Suomessa valitettavan yleistä.

Akhlaq Ahmad´in työ- ja elinkeinoministeriölle toteuttama tuore selvitys nostaa esiin rekrytointisyrjinnän, joka kohdistuu ulkomaalaistaustaisiksi oletettuihin henkilöihin. Vaikka tilanne on jonkin verran parantunut Ahmad´in vuonna 2016 toteuttaman kokeilun jälkeen, syrjivät asenteet näkyvät edelleen voimakkaasti erityisesti tai arabitaustaisiksi oletettujen henkilöiden kohdalla. On tärkeää, että työelämän toimijat yhteisesti suunnittelevat ja toteuttavat toimenpiteitä, joilla voidaan edistää yhdenvertaisuutta ja puuttua syrjintään etnisen taustan, kansalaisuuden tai kielen perusteella. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää myönteisenä, että Elinkeinoelämän Keskusliitto EK, Suomen yrittäjät, ja SAK ovat sitoutuneet Me puhumme teoin- rasisminvastaiseen kampanjaan. Yhdenvertaisuuslain mukainen velvoite työantajalle laatia ja toimeenpanna arviointiin perustuva yhdenvertaisuussuunnitelma on keskeinen väline yhdenvertaisuuden edistämiseksi työpaikoilla.

Samoin yhdenvertaisuusvaltuutettu saa työelämän syrjinnän valvontatoimivaltansa puitteissa runsaasti yhteydenottoja, jotka liittyvät syrjintään työnhakijan tai työntekijän vammaisuuden, terveydentilan tai iän perusteella. Suomalaisessa työelämässä on edelleen vahvoja oletuksia ja ennakkoluuloja eri henkilöiden edellytyksistä suoriutua työtehtävistä, mikä saattaa johtaa pitkäkestoiseen tai jopa pysyvään syrjäytymiseen työelämästä.

Työelämään liittyy myös eräiden työntekijäryhmien kohdalla korostunut vaara hyväksikäytöstä ja jopa ihmiskaupasta. Ulkomaalaiset työntekijät ovat korostuneesti hyväksikäytön vaarassa, niin Suomessa kuin globaalisti. Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että maahanmuuttopolitiikan keinoin tulee tukea ulkomaisia työntekijöitä ja huolehtia siitä, ettei esimerkiksi lupaehdoin aseteta heitä riippuvuusasemaan työnantajaan, joka voi hyväksikäyttää heidän asemaansa. Valtuutettu on tuonut esiin huolensa tältä osin niissä lukuisissa muutoksissa, joita ulkomaalaislakiin

ollaan hallituskaudella tekemässä, tuoreimpana nk. kolmen kuukauden säännön tuominen ulkomaalaislakiin, jolloin oleskelulupa voitaisiin peruuttaa työttömälle ulkomaalaiselta työntekijältä kolmen kuukauden työttömyysjakson jälkeen.

*Tavoite 10. Vähentää eriarvoisuutta maiden sisällä ja niiden välillä*

Hyvinvointivaltion keskeisiä mittareita on, miten hyvin voidaan turvata kaikkein heikoimmassa asemassa olevien henkilöiden tai ryhmien ihmisarvoisen elämän edellytykset. Tämä on vaativampi taso kuin vain se, ettei yhteiskunnassa esiinny äärimmäistä köyhyyttä. Yhteiskunnallisten turvaverkkojen toimivuus rakentaa luottamusta yhteiskuntaan ja luo turvallisuutta epävarmoihin elämäntilanteisiin.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu on viime vuosien aikana toistuvasti esittänyt huolensa siitä, miten toisaalta sosiaaliturvaan kohdistuvat leikkaukset, toisaalta esimerkiksi asiakasmaksuihin kohdistuvat korotukset sekä palvelujärjestelmän muutokset kumuloituvasti kohdistuvat henkilöihin tai ryhmiin, jotka ovat eri tavoin haavoittuvassa asemassa. Myös lapsiasiavaltuutettu on tuonut esiin huolensa lapsiköyhyyden kasvusta. Valtuutettu pitää erittäin tärkeänä, että sekä sosiaaliturvaan tehtyjen muutosten ja leikkausten sekä eri maksujen korotusten yhteisvaikutuksia tarkastellaan, ja että päätöksiä arvioidaan tarvittaessa uudestaan. On syytä erityisesti arvioida, miten muutokset ovat kohdistuneet esimerkiksi vammaisiin henkilöihin, yksinhuoltajaperheisiin ja ryhmiin, jotka esimerkiksi terveydentilaan liittyvistä syistä ovat pitkäaikaisesti työelämän ulkopuolella.

On syytä huomata, että lisääntyvä eriarvoisuus yhteiskunnassa voi pahimmillaan aiheuttaa lapsille ja nuorille pysyvää syrjäytymistä, näköalattomuutta ja epäluuloa yhteiskunnan instituutioita kohtaan. Siten eriarvoistumisen torjunnalla on myös keskeinen merkitys laaja-alaisen sisäisen turvallisuuden rakentamiselle.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu esittää myös huolensa niistä laajamittaisista muutoksista ja heikennyksistä, joita tällä hetkellä tehdään Suomessa asuvien tai Suomeen muuttavien ulkomaalaisten oikeusasemaan. Kyseessä ovat varsin huomattavat muutokset, joilla kaiken kaikkiaan näytetään tavoittelevan ulkomaalaisväestön epävarmempaa ja tilapäisempää asemaa yhteiskunnassa, ilman että muutoksista

olisi tehty laaja-alaisia selvityksiä tai arviointeja. Niillä vaikutetaan myös kymmenien tuhansien Suomessa asuvien lasten ja nuorten asemaan, ja lisätään heidän ja heidän perheidensä epävarmuutta ja turvattomuutta. Kun keskustelussa muutoksista on vielä varsin paljon vihamielisiä ja rasistisia äänenpainoja, on kyseessä kehitys, joka ei tue kuvaa Suomesta turvallisena ja vakaana oikeusvaltiona. Hyvään lainvalmisteluun kuuluva taustatyö, kuten selvitykset ja arviointi sekä kansalaisyhteiskuntavuoropuhelu ja asiantuntijoiden kuuleminen, on tärkeä edellytys vastuulliselle yhteiskunnalliselle päätöksenteolle. Muussa tapauksessa on vaarana, että epäluuloisuus ja torjunta kasvavat yhteiskunnallista päätöksentekoa ja instituutioita kohtaan.

*Tavoite 11. Taata turvalliset ja kestävät kaupungit sekä asuinyhdyskunnat*

Turvalliset ja kestävät kaupungit ja asuinyhteiskunnat ovat sellaisia, joissa yhdyskuntasuunnittelulla varmistetaan niin julkisen kuin yksityisen tilan esteettömyys. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tärkeänä, että yhdyskuntasuunnittelun ja rakentamisen standardiksi asetetaan kaikille sopiva suunnittelu. Tämän standardin toteuttaminen myös muun muassa julkisen liikenteen ratkaisuissa on välttämätöntä, jotta esteettömät liikenteen kuljetusketjut voivat toteutua. Esteettömyys ja saavutettavuus ovat YK:n vammaisyleissopimuksesta nousevia, lain tasoisia vaatimuksia, mutta periaatteet palvelevat laajemmin esimerkiksi ikääntyneiden tai lasten esteetöntä pääsyä ja osallisuutta kaupunkien ja asuinyhdyskuntien elämään ja palveluihin.

*Tavoite 16. Edistää rauhanomaisia yhteiskuntia ja taata kaikille pääsy oikeuspalveluiden pariin; rakentaa tehokkaita ja vastuullisia instituutioita kaikilla tasoilla*

Kuten selonteossa ja edellä on todettu, Suomi on monilla mittareilla menestyksekäs ja hyvinvoiva oikeusvaltio. On kuitenkin erittäin tärkeää, että oikeusvaltioperiaatteet läpäisevät kaiken lainsäädäntö- ja politiikkavalmistelun, ja että perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi sisällytetään kaikille perusoikeusherkille sektoreille.

Yhdenvertaisuuden edistämisen ja syrjintään puuttumisen tärkeän institutionaalisen kehikon mudostavat EU:ssa kesällä 2024 hyväksytyt direktiivit yhdenvertaisuus- ja tasa-arvoelimiä koskevista standardeista. Direktiivi edellyttää muun muassa, että elinten riippumattomuus ja itsenäisyys, toimivaltuudet ja resurssit turvataan. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tärkeänä, että direktiivien edellytykset kansalliselle lainsäädännölle ja resursoinnille arvioidaan huolellisesti.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu esittää myös huolensa niistä hyökkäyksistä sananvapauden nimissä, joita myös Suomessa tänään esiintyy esimerkiksi oikeusvaltion rakenteita, kuten ylimpiä laillisuusvalvojia tai tuomareita, kohtaan, sekä tutkijoita, tiedotusvälineitä ja kansalaisaktiiveja kohtaan. Toistaiseksi kyseessä ovat yleensä suulliset hyökkäykset, mutta kun toimijoina on usein myös johtavassa asemassa olevia poliittisia päättäjiä, on suuntaus vakava. Monet tilanteet, joissa esimerkiksi tutkijoihin tai yhteiskunnallisesti aktiiviisiin henkilöihin kohdistuu massiivista maalittamista sosiaalisessa mediassa, näyttäytyvät yrityksinä vaientaa tahot, jotka puolustavat perusoikeuksia tai vähemmistöjä. Vaikka sananvapaus on perusoikeutena keskeinen, niin sen käyttämiseen liittyy kuten kaikkiin perusoikeuksiin myös vastuu siitä, ettei oikeuden varjolla loukata muiden ihmisten perusoikeuksia. Valtuutettu pitää perusteltuna, että maalittamiseen puuttumista rikoslain keinoin edelleen selvitettäisiin.

Lisäksi yhdenvertaisuusvaltuutettu toteaa, että tehokkaiden ja vastuullisten instituutioiden toiminta kaikilla tasoilla edellyttää, että lainsäädäntö ja politiikkatoimet on yhteensovitettu perustuslain ja perus- ja ihmisoikeuksien muodostaman kehikon kanssa. Mikäli perustuslain asettamista kehyksistä poiketaan, asetetaan myös instituutioiden kestävyydelle ja toimivuudelle erittäin suuria haasteita.

Suomi on ollut aktiivinen toimija oikeusvaltiokehityksen vahvistamiseksi globaalisti. Kansainvälinen toimijuus edellyttää tinkimätöntä työtä oikeusvaltion keskeisten periaatteiden turvaamiseksi myös kansallisesti.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu Kristina Stenman